

Ойуун түүлэ

Экспортировано из Викитеки 2022, Ыам ыйын 22

Абыс сардангалаах

Аламай манган күн

Алаарыйа тахсан эрдэбинэ

Аан дархан олоххо^[1]

Анныбыт-айгыстыбыт

Айыы-намыһын ойууна абаҕам^[2]

Энинэ буолбут

Кулан аарык быарыктаах^[3]

Түөлбэ хаан дүнгүрүн

Үс төгүл охсон

Бүрдүгүнэтэн баран,

Ыллаан ыҥсалыта,

Кутуран кулуһута,

Көрүүлэнэн^[4] лүһүгүрүү олордо...

— Бой-бой-бой!

Дом-дом-дом,

Дом-ини-дом^[5]!

Хор бу баара —

Бөлүүнү түрбүөннээх

Түлэй-бараан

Түүн ийэбэр

Түүл түһээн түннэһиннэхпинэ,

Мин бэйэлээх

Албаспын алкынан,

Хомуһуммун^[6] хомунан,

Кубулџаппын куудьунан, —

Чуучугуруур туус тумус,

Чаачыгырыр таас тангалай,
Бүрүө харах^[7],
Бүтэй мүлгүн,
Төгүрүк түрбүү кынат,
Атара^[8] кутурук,
Алтан сабарай^[9],
Ала мондоҕой,
Тайбыыр дыаҕыл,
Сүнгэн эрэли,
Хомпоруун хотой кыыл буоламмын, —
Күүстээхтик өрө көтөн күпсүйэн,
Салгынтан тайанан сабырыйан,
Чан алтанныы чангырбаан,
Кинкиниир киэн халлаан
Килбиэннээх курбуутугар тахсан,
Кэдирги түһэн

Кэтэһэн олордум,
Ордоо-добун халлаан
Уордаах оһуутун^[10] дугуйданан
Одуулаан олордум,
Үрдүк күндүл халлаан
Үрүт мөнгүнүн миинэн
Өнөйөн олордум...
Орто курбуу-дьабыл дойдум
Муостаах-нуоҕайдаах бэргэһэ^[11]
Туһахтатын курдук буолан
Туналыйан-туйааран көһүммэ.
Сир ийэ хатыны
Сиксик-сиксиктэринэн
Сидьэйэн-ситэн көрдүм,
Улуу муоралары
Улаҕа өттүлэринэн

Одуулаан урбачыттым,
Аатгаах араат байдаллары
Анараа өтгүлэринэн
Адыылаан анаардым...
Ол олорон оруоллуу
Олордохпуна, оёолоор, —
Одун хаан онгоһуута^[12]
Улаатан эрэр эбит,
Чынгыс хаан ыйааҕа¹²
Ыксатан эрэр эбит.
Күһэнгэ^[13] быата быстара,
Күн туллара^[14] күһэйбит.
Абыс иилээх-саҕалаах
Атааннаах-мөнгүөннээх
Айгыр-силик
Аан ийэ дайдыбытыгар

Ат таппатынан
Айыы баҕады
Ааннаабыт эбит,
Оҕус таппатынан
Модун буруй
Буулаабыт эбит...
«Хайтахтан маннык
Хара дьайдаах тылы
Хаабырҕаатын», — диэтэргит,
«Туохтан бу курдук
Сордоох тылы
Онолуйдун», — диэтэргит,
Истинг эрэ, эрэстииттэр,
Сэргэбэлээн эрэ, сэгэрдэр,
Толкуйдаан эрэ, тукаларыам!
Этээри этэбин,

Сангараары сангарабын,
Кэпсээри кэпсиибин...
Үрдүк халлаан үктэллээх,
Үүс аас бэйэлээх
Үрүң Аар Тойон^[15]
Үрүң күнү үөскэтэригэр,
Аралы халлаан алаһалаах,
Аһынылаах санаалаах
Айыы Тойон^[16] аҕабыт
Аан дайдыны айарыгар
Аата-ахсаана таайыллыбат,
Кэмэ-кэрдиитэ биллибэт,
Дьүүлэ-дьүһүнэ көстүбэт
Тус-туһунан унуохтаах,
Энинэ дыкти бэйэлээх,
Күндү-көйгө дьүһүnnээх

Үөнү-көйүүрү,
Көтөрү-сүүрэри,
Тыынар-тыыннаабы
биистэрин ууһун
Элбэби даа тэрийдэ этэ,
Үгүһү даа үөскэттэ этэ,
Алыһы даа айда этэ...
Ону баара
Хор бу —
Иннинэн сирэйдээх,
Эргийэр иэччэхтээх,
Икки атахтаах,
Бокуйар тобуктаах,
Босхо бастаах
Борон ураанхай обургу [\[17\]](#)
Хара хапсык [\[18\]](#) курдук

Хасты хамыйда,
Кыдык-кыыбаҕа курдук
Кыайан туран кыдыйда,
Сидьинг өлүү көрдүк
Ситэн туран сиэтэ...
Бэйэтэ буоллабына
Элбэх диэн иирээннээх мэйиилэннэ,
Үгүс үлүгэр үөдэннии өйдөннө,
Саланкый бадады сахтыы^[19] санааланна
Аан дайды таһаатыттан
Матарбакка адабыйда,
Орто дойду урсунуттан
Ордорбокко олохсуйда.
Муораны түгэбинэн
Муутака^[20] балык курдук
Бургуйа сылдыар буолла.

Салгын устун

Саһар абааһы курдук

Сапсынар аалынан көтөн

Саатыыр саннанна^[21].

Күндүл күөх халлаан

Күлүмүр-таллан өрөһөтүнэн

Көстүбэт абааһы көрдүк

Күлүгүрүс кынаттаах

Күтүр аалынан көтөн

Көччүйэр көрдөннө.

Этинг уотун

Этитиилээх тимиргэ

Инэрэн ылан,

«Электэриичэстибэ»

диэн ааттаан

Эгэлгэ абын элбэтиннэ.

Чабылҗан уотун

Саталаах^[22] тааһынан

Таттаран ылан

Талбыт курдук

Талыы аптанна.

Өлөртөн куотаары

Өлбөт мөнгү уутун^[23]

Көрдөһөн мөккүстэ,

Симиэрткэ бэринимээри

Сир ийэ хатын

Илгэлээх симэһинин

Ситэн туран сиэтэ^[24].

Олустук тутунна,

Салангнык сананна,

Сэттээхтик кэбилэннэ...

Үнэр таңаратыгар өстөннө,

Айынат хаантан^[25] арабыста,
Аньыы баҕадыны аргыстанна.
Бу туһуттан
Босхо бастаах
Боронг ураанхайга
Үнэр танарата өһүргэннэ,
Тойон танарата хоргутта
Айыы танарата абарда.
Абаран санаата:
«Үрдүк тангаранг үөскэппит
Үөнүн-көйүүрүн,
Үтүө-мөкү кыылын
Үлтү кыртын,
Үтэ оноруннун,
Үөскээбэт онордун.
Өйгүнэн буоллабына —

«Үрүн күн анныгар
Үтүөлэрэ мин» диэн
Үтүөмсүйэн үлүһнүн,
Үгүс үөрэхтэннин,
Үрдүктүк сананныг.
Үрүн күн үтүөтүн
Үлүһнэһэн туран
Үмүрү тардыннын,
Үксээн үөскүүргэр
Үлүһүйэн үөрдүн,
Үрүт өттүгэр баары^[26]
Өйдүөбэт буоллун...
Ол буоллабына —
Үөскүөҥ эрэ буоллар үөскээ.
Өрүһүлтэтэ суох
Үрүт-үрдүгэр

Үйэ аайы үөскүү тур, үксүү тур,
Үтүөбүн көрүллүө», — диэн
Түстээн^[27] көнчүө^[28] бырахта.
Дбыран^[29] өлүүнэн дбылжалаата,
Имэн^[30] өлүүнэн илиннээтэ,
Содур^[31] өлүүнэн суоллаата...
Ол даа иһин —
Собуруу диэки омуктар
Орто туруу дойду
Дьоллоох уйгу быйангар
Топпот-хаммат гына
Туолан-тунуйан хаалтар.
Кэтит Сибиир^[32] ийэ
Кэскиллээх илгэтигэр
Иитиллибэт-тэриллибэт гына
Тэнийэн элбээн хаалтар.

Аан ийэ дайды

Алгыстаах аһыгар-тангаһыгар

Астыммат-абыраммат гына

Алыс таһымнаан хаалтар...

Дом-дом-дом!..

Дом-ини-дом!..

Өйдөөххө дылыларын иһин,

Үлүгэр-алляхай төрдө

Үксүүртэн үөдүйэрин

Өйдүөбэккэ өлбүттэр.

Санаалаахха дылыларын иһин,

Алляхай-айдаан төрдө

Алыс элбииртэн айылларын

Адайбакка акаарытыйбыттар.

Төбөлөөххө дылыларын иһин,
Түбүк-түрүлүөгэ төрдө
Төрүөх үксүүрүттэн түмүктэнэрин
Төлкөлөөбөккө түөһэйбиттэр^[33]...
Анараа ааспыт сахтарга,
Былыргы быралыйбыт дьылларга,
Уруку уларыйбыт хонуктарга
Кырыктаах омуктар
Кыра ыалларын
Кыама суох кырган,
Айхаллыы-айхаллыы Аан дайды
Айылгылаах олоһуттан
Алаһалары алдьатан
Араартаан кээстэр.
Уруйдуу-уруйдуу
Орто дойду

Уйгулаах олоѳуттан
Уоттары омуруора
Уларыталаан кээстэр.
Күллэрэстии-күллэрэстии
Күн сирин
Көрдөөх олоѳуттан
Күллэри көтүтэн
Күөрэтэлээн кээстэр^[34]...
Арай баара —
Олуона ыраах олохтоох
Оччугуй омук сордоохтору
Оѳус гынан көлүнээри
Ордорбута буолбутгар,
Алыс антах дайдылаах
Аччыгый омук аллаахтары
Ат гынан миинээри

Аһыммыта буолбуттар.

Кыраай диэки кыстыктаах

Кыракый айыы саннаахтары

Кытарахтаан аһаары^[35]

Кырпатаҕа буолбуттар.

Маныаха барытыгар

Баҕалара ханымна,

Олохторо туксумна,

Кыһалҕалара кыаттарымна,

Аны баара —

Улахан омуктар

Улахаттарга утарылаһар

Толкуйу булуммуттар,

Ааттаах омуктар

Ааттаахтары кытта

Аддырыһар санааны

аҗалыммыттар,
Бэрт омуктар
Бэтгэри кытта
Бэйэ-бэйэлэхэргэ
Бэккэ бэлэмнэммиттэр...
Ол иһин, ону уорбалаан,
Оһол уола
Оп Соллон,
Обот Мэнэгэй,
Уот Солуонньай обургу
Орто дойду уорбатынан
Олус даҕаны
Оойноон эрэр.
Итини истэн-билэн,
Иирээн төрдө буолбут
Иирэр илбис кыһа

Тиил-Тилинньэх,
Лабаа-Тохтунар,
Торџо-Түүрэй
Куо-Кустуктай обургу
Бэркэ-бэркэ эрсэнгээн,
Кэлэн-баран дьирбиитээн,
Сэттэ омук
Сэгээк ырыатын ыллаан,
Абыс омук
Айдаан сангатын айааран,
Тоџус омук
Ходьоох тойугун туойан
Аххан эрэр^[36]...

Дом-дом-дом!...

Дом-ини-дом!...

Нуой, ноколоор^[37],

Нуой, хотуктаар³⁷!

Бу олон

Истэ билгэли,

Көрө бүдүүлүү,

Көрүү көрүүлэнэ

олордохпуна —

Илин итии муораны

Иһит иитин курдук

Эргийэ түһэ сытар

Эмиэрикэ сиригэр

Элбэхтэн элбэх

Эр сүрэхтээх,

Эпчингнээх интирдээх,

Эгэлгэ мэйиилээх

Эр бэгтэрэ

Бэркэ-бэркэ биһиги

Эрэститтэр диэки

Эргичитэн саныллар,

Эргистээн көрөллөр,

Элиэтээн ааһаллар эбит ээ...

Онтон баара

Ордук томороон долгуннаах,

Оруһуоллаах уулаах

Охуоскай муора

Соҕуруу уһугун диэки

Одуулаан көрбүтүм —

Уу арыылара дойдулаах,

Олуона кирчим олохтоох,

Чоролуспут быһыылаах,

Чоруун бэйэлээх,

Дьоѳус унуохтаах,
Дьоѳурдаах идэлээх
Дьоппуон омук
Тоѳо эрэ, тоѳо эрэ,
Тоноллоон туран,
«Тоһоѳос дьокуут омук» дии-дии
Тонолуппакка тобулу
Одуулуур буоллаѳа үһү, доѳоттоор!..

Кылбаѳыр дьүһүннээх,
Кынтаѳыр быһыылаах,
Кынгынас сангалаах,
Кыталык кыылым
Кыырай маѳан халлааны
Кырсынан кылбаарыйан,
Кыыдааннаах кыһын хатын

Кыдыгыттан кыраҕыйан
Кыйданар сирин диэки
Кырбадаһыгнаан көрбүтүм:
Кытаайыкы танастаах,
Кыргыммат астаах,
Кыракый атахтаах,
Кыараҕас харахтаах,
Кыама суох ахсааннаах Кытай омуктар,
Кымырдаҕас курдук Кыймалаһан туран,
Кыһын хатын
Кыыдаанныйар сирин диэки
Тоҕо эрэ, тоҕо эрэ,
Кыһанан-кыһыйан туран,
Кыраҕы үлүгэрдик
Кыныыр эбит буолтар,
Кытыан-билэ ыччаттаар^[38].

Дом-дом-дом!...

Дом-ини-дом!...

Ити кэлин өттүттэн

Индиэйскэй байҕалы

Ийэтэх өттүнэн,

Хамалай хайаларын

Ханас өттүнэн,

Кыргыс сиригэр кыһаммакка,

Пиэрсийэ сиригэр иннибэккэ,

Туур дойдутугар тохтообокко,

Уруускай омук

Ураал хайатын

Унуоргу өттүнэн

Одуулаан олордум.

Ол олонзон көрбүтүм:
Уһун уорбалаах
Ороссуя хотун
Уна өтгүгэр —
Хаспыскай муора хадьяаһыннаах,
Чуорунай муора ойоѳостоох,
Кырааһынай муора кытыылыктаах,
Сир билиитэ муора^[39] сиксиктээх,
Атлантычаскай байбал бастынгалаах,
Кыһын кыдыгар кыһарыллыбатах,
Тымны тыныгар тыттарбатах,
Күндүл-күлүмүр күнүстээх,
Көрдөөх-нардаах
Көѳөрөр күөх сайыннаах,
Сир киэнэ килбэйэр киинэ,
Матайар хаһата,

Дьуларыйар оройо

Дьоллоох-соргулаах

Дьобуруопа диэн

Тоҕус уон үйэ тохору туругурбут,

Абыс уон үйэ тохору аатырбыт,

Сэттэ уон үйэ тохору силигилээбит

Сир аххан баар эбит ини, сэгэрдээр.

Ол дойдуга Омук-омук

Одуруннаах дьорҕоотторо,

Ордук үөрэхтээхтэрэ

Олус үөскээн хаалан,

Олуона кыараҕастык

Олороллор эбит.

Ол иһин онно —

Олуйсар-моһуйсар одурууннааҕа,

Күөтэһэр-күрэстэһэр күчүмэҕэйэ,

Албастаһар-адьырыһар амырыннааҕа

Кинилэргэ эбит...

Биһигинниктэр диэки

Кырыы харахтарынан кынчарыйбаттар^[40],

Куойаларыгар -манкыларыгар

оҕустарбаттар⁴⁰,

Түүллэригэр-биттэригэр

түбэһиннэрбэттэр⁴⁰

Быһыылаах. Ол эрээри

Бултуур муораларын,

Буулуур омуктарын

Булуна сылдыар

Булууһут дьон эбит.

Адаҕыйар арыыларын,

Ангала омуктарын

Алдьата сылдыар

Амырыын дьон эбит,
Сүндэ далайдарын,
Сүөһүлүүр омуктарын
Сүмэтин оборо сылдыар
Сүрдээх сүдү дьон эбит^[41].
Ол Дьобуруопа дьоно...
Ити дайдыны
Аһара анаарбытым —
Атлантычаскай байҕал
Ааттаах арыытыгар
Аан дайдыга
Аһардасты аатырбыт,
Албастаах санаалаах,
Ахса суох ааллаах
Аабылычаан омук
Аатаан-күөтээн олорор эбит.

Ол омук
Өйүнэн сүүйэн,
Тылынан кыайан,
Албаһынан хаайан,
Тэннээх омугу тэннээбэр
Тилийэн биэрэн баран,
Тигилээн бөбө
Тэриллибитин кэннэ,
Тиитин охотторон
Тиингин итигэстиир^[42]
Идэлээх эбит,
Күүстээх омугу күүстээххэ
Көрүһүnnэрэн баран,
Күөххэ көтөр көлдүүн эбит,
Аддьырба омугу аддьырбаба
Анньан биэрэн баран,

Алджахай табыстагына

Аһаах мастан

Астаан аһыыр^[43]

Аддынаттаах эбит...

Бу Дьобуруопа хотун

Омуктарын ортотугар

Соҕотох омуктан

Хараҕым халтарыйда,

Куйахам күүрдэ,

Этим саласта.

Дьобуруопа хотун

Орой ньургунугар

Олохсуйан олоҕбут,

Өрөгөйдөөх үөһүгэр^[44]

Үктэллэнэн үөскээбит

Талыы таһаатын

Таба тайахтаммыт

Талааннаах омук эбит.

Ол омук

Ордук омугу

Оѳо курдук толкуйдуур,

Ааттаах омугу

Атаѳын аннынан саныыр,

Күүстээх омугу

Күөнүн аннынан көрөр.

Үөрэх бөѳөнү үөдүппүт,

Собуот обургуну субуруппут,

Баабырыка баѳадыны бачыгыраппыт.

Аан дайдыга адырѳалара

Анардас мин диэн

Атыр оѳустуу аѳаатаабыт^[45],

Орто дойдуга буолуннара

Соџотох мин диэн

Соноџос атырды дыохсооттообут⁴⁵

Ордоо халлаанга

Ураџас быстыбыт^[46],

Үтүгэн түгэбэр

Нүҥсүүр быстыбыт⁴⁶,

Отучча сылынан урут

Охсуһуу олоџун оностуммут,

Бэт өр бириэмэттэн

Сэрии тэрилин бэлэмнэммит,

Сүлүһүннээх сүрэхтээх,

Өһөгөйдөөх өйдөөх,

Ньармаанныйа саарстыбалаах

Дэбилгэннээх ньээмэс омук

диэн эбит аата.

Ол ньээмэс этэр эбит:

«Ааттаах омуктар
Алгыстаах саарстыбаларын
Атыйахтаах^[47] кымыс курдук
Аймыы хаамарым буоллар,
Аан ийэ дайдыны
Анардастыы баһылыктыам этэ;
Одурууннаах омуктар
Дьоллоох олохторун
Тордуйалаах уу курдук
Тодо оймуурум буоллар,
Орто туруу дойдуга
Соҕотоҕун тойоргуом этэ;
Икки атахтаах биийин ууһун
Иһиттээх ымдаан курдук
Иннэри кэһэрим буоллар,
Ийэ сири мин эрэ

Иилиэ-саҕалыа этим», —

диир аххан эбит...

Дом-дом-дом!..

Дом-ини-дом!..

Ол Дьобуруопа хотунга дьон

Үөн көрдүк үксээн,

Көйүк^[48] көрдүк көйньөн

Туман курдук тунуйан,

Ийэ сирдэригэр

Иитиллибэт буолан,

Истэрэ сипсийэн

Этэ сытыыллар эбит:

«Эргэ бэрээдэги эһэн

Энин үчүгэйдэ

Тэрийиэбун», — диэн,
Олох дойдуларыгар
Олус туолан,
Оһоһосторо хоргуйан
Олуһа сытыыллар эбит:
«Уруку олоһу уларытан
Уйгулаах олохто
Оһгостуобун», — диэн
Харыларын сиилэлэринэн
Хайтах даһаны
Хайаһастарын бүөлэммэккэ,
Хаайса сытыыллар эбит:
«Хара баттыһаһы хаалларан,
Хайһаллаах дьаһалы
Ханатыаһын», — диэн.

Ону баара —

Үгүс үйэлэртэн ыла

Үктүү-батты үөрэммит

Үрүт дыүүл тутаахтара,

Үрүн харахтарын

Өрө көрдөрбөккө,

Өлөртүү тураллар эбит.

Кыддыадас үйэлэртэн ыла

Кыралар тылларыттан

Кыбыстыбакка үөрэммит

Кылаабынай тутаахтар

Кыргыталы тураллар эбит.

Уруку сокуон олоѳор

Уойбут-топпут

Улаххан тутаахтар

Утары көрбүтү
Улуу оструоктарга
Угуталыы тураллар эбит.
Бу иһин —
Кистэлэн сүбэнэн
Кэмэ суох элбэх
Киксиилэр тэриллибиттэр,
Сири аннынан
Сэкириэтинэй сүбэлэр
Сэмэлэнэн эрэллэр,
Суут кулгааҕа истибэтинэн
Собуот-баабырыка аайы
Сурук-бичик суугунаан эрэр.
«Солобуода» дии-дии суудайаллар,
«Эрэбэлииссийэ» дии-дии иирэллэр^[49],
«Эрэспиибиликэ» дии-дии

Эбэрдэлиллэр эбит.

Ол туох-туох

Кус-хаас тойуга буолла —

Кэпсээннэрин истибэт

Буолан кэбэлийдим,

Сангаларын сабаҕалаабат

Буолан сарбылынным,

Тойуктарын толкуйдаабат

Буолан тууйулуннум...

Хара норуот

Харахха анньа турар

Харанга баттатыылаах буолан

Хабырыһа сытыыр эбит,

Сырайга анньа турар

Сылтах тыллаах буолан

Сытырхайа сытыр эбит,
Көстөн турар
Күөмчүлэппиттээх буолан
Күүстээхтик күрөстэһэр эбит.
Ол тугуй диэтэргит, —
Толкуйдуу олорун,
Туойан көрүүм.
Баһаам баайдар
Баабырыка дыһалынан
Баһа суох дыһон^[50],
Бастың сиилэлэрин
Баһыйан кэбиһэн
Баламат алдыхайы
арыйбыттар.
Сомсуулаах баайдар
Собуот күүһүнэн

Сорох норуот

Сототун сиилэтин

<tbody>

</tbody>

Ёг

Солбонутан кэбиһэн

Сор-суол ойоҕостообуттар.

Халыан баайдар

Ханыл массыынанан

Хара норуот

Харытын сиилэтин

Хаайан кэбиһэн

Хараҥа өһү хангаппыттар.

Уот тыыннаах

Улаххан собуоттар

Уолан дьон

Уһун унуохтарын

Урусхаллы тураллар эбит^[51]

Ыстаал массыыналар

Ыччат дьону

Ыҥыстыталы тураллар эбит⁵¹,

Тимир массыыналар

Тиһэх дьон киэнин

Тириилээх унуохтарын

Тиистэрин быһыһынан

Тибиирэ тураллар эбит⁵¹.

Бу туһуттан —

Кымырдаҕас курдук

Кыймалаһан үөскээбит

Кыра норуот

Кытаанахтык кыыһыран,
Кырыктаах санааҕа
Кыттыһан эрэр эбит.
Хараамнаах бырдах курдук
Халыаннык хангаабыт
Хара норуот
Харса суох хабаран,
Хабараан санааҕа
Ханыылаһан эрэр эбит.
Үрүн түү курдук
Үрэллэн үөскээбит
Үлэ дьоно
Үлүгэрдик өһүргэнэн,
Үлтүрүтүһэр өйгө
Үһүйсөн^[52] эрэллэр эбит.
Арах-арах!

Бу өнөгөйдөөх өс-саас
Тугунан эрэ туолуйар^[53],
Ханныгынан эрэ хайыһар,
Киминэн эрэ сирэйдэнэр буолла?..
Сокуон-солобуода икки
Соргу былдыһар күнүгэр
Сор-мун икки
Солбонутуо буоллаҕа.
Уруку олох-куолу
Уларыйар күнүгэр
Уһун сордоох сут
Улугурдуо буоллаҕа.
Өбүгэ саҕыттан үгэс
Үлтүрүйэр күнүгэр
Өлүү-үлүгэр бөҕө
Үтүрүйүө буоллаҕа...

Дом-дом-дом!...

Дом-ини-дом!...

Ити курдук истэ-билэ,

Ол курдук одуулуу-көрө олорон,

Устунан утуктаан бардым...

Ол олорон суоч-чоботохто

Соһуйан уһуктубутум, оџолоор, —

Иирэр илбис кыһа

Идэмэр Кустуктай обургу

Итир былытын миинэн,

Илин-арџаа халлаан

Икки ардынан

Иэхэйдээн-чуохайдаан,

Иирэн-битийэн,

Этэ дьизэһийэн

Эрэр аххан эбит...

Оһол уола

Оп Соллон,

Обот Мэнэгэй,

Уот Солуонньай обургу

Уйусхах былытын олбохтонон

Соһуруу халлаан

Ортотун туһунан

Уруй-айхал тойуктанан,

Уһуутаан-уйуһуйан,

Ордоотон онолуйан

Аххан эрэр эбит...

Итини кытта тэнгэ —

Мандардаах мастаах,

Оһуордаах оттоох,

Сибэкки симэхтээх
Сир ийэ хатын
Сэриилэхэртэн кэлэйэн,
Охсуһартан уордаيان,
Айыы дьонун атааржаан,
Күн дьонун көмүскээн
Икки төгүл инигэттэн,
Үс төгүл түллэн,
Мөхсөн мөнгүөннэнэн
Оргулун^[54] иһигэр
Орулаан лоһугуратан баран,
Очуос таас хайалар
Оройдорун тобулу
Ордоо халлаанга диэри
Кутаа уотунан уһуутаата,
Күрүн кугас күлүнэн

Төлө сөтөллөн күүгүнэттэ...

Уһуутаабыт уота

Орто дойдуга төттөрү

Уот ардах буолан

Суодуйан тобунна.

Онтуката

Уот үрэхтэр буоланнар

Улахан улуу куораттары

Убаталаан аастылар.

Күрүн кугас

Күлэ буоллабына,

Күүстээх былыт буолан

Көтөн кэлэн

Күтүр үлүгэр

Күбүөрүнэ куораттары

Көмүтэлээн көттө [\[55\]](#)...

Дом-дом-дом!...

Дом-ини-дом!...

Ити кэлин өттүттэн

Элбэх-элбэх ыраактаабы

Сэриитэ эймэннэ,

Саарстыба-саарстыба

Саллаата айманна,

Норуот-норуот

Дьоно чуоҕуста.

Күтүр үрэх

Күрүлгэнин курдук

Күүстээх сэриилэр

Күөтэспитинэн бардылар.

Халлаан сулуһун курдук

Халынҗ хамаарда

Халыаннык хамнанна.

Муора балыгын курдук

Мунура суох элбэх

Модун ааллар

Мустан мөнгүөрүстүлэр.

Сордонҗ балык курдук

Сор суол ойоҕостоох [\[56\]](#)

Умсар ааллар

Умсан сундулустулар.

Көмнөхтөөх харыйа курдук

Күөх дьай күөһнээх

Көтөр аал күтүрдэр

Көтөн күлүгүрэстилэр.

Хонуу борубуостара,

Хонгор хаастар

Хонгунаһан иһэллэрин курдук,
Холбооһуннана-холбооһуннана
Холугурастылар.

Ситини кытары тэнгэ

Динэмииттээх [\[57\]](#) тэргэттэр

Тииһигирэн туран

Тигинэстилэр.

Умса сыллаааччы,

Уолумардык эстээччи

Уу миинэлэрэ

Улуу ааллары умсардылар.

Сэрэппэккэ эстэр,

Сир анныгар

Сирэлиһэ сытар

Сир миинэлэрэ

Сэрии бөбөнү

Сингнэртээтилэр.

Сахтыы сангнаах

Салгын ааллара

Саһан кэлэн

Илбистээх сэбинэн ииктээтилэр,

Алдьахайдаах дьаадранан саахтаатылар,

Аптаах сэбинэн аһайдаатылар.

Тимир суол тилигирээтэ,

Тэлигирээп тэһииргээтэ,

Тэлэпиэн тэбиэһирдэ,

Тэргэн саа тигинээтэ,

Үрэр саа^[58] үлүһүйдэ,

Сүнньүөх буулдьа сүлүһүннүрдэ,

Кыырыктаах үнгүү кыдьыгырда,

Ыстаал ыстыык ыныгырда,

Хатан батыйа хааннырда,

Уһуктаах тимир унньугурда^[59],

Биилээх тимир илбиһирдэ.

Криэпэс бөҕө иннэһиннэ,

Куорат бөҕө кураанахтанна,

Күбүөрүнэ бөҕө күл-көмөр буолла.

Киһи бөҕө кэбэхтэннэ,

Сэрии бөҕө сэймэктэннэ,

Хамаарда бөҕө хампарыйда.

Эгинэ даа бэйэлээхтэр

Иннэһиннилэр,

Дьороҕоно даа сотолоохтор

Тоһуталаннылар,

Үтүө даа мөссүөnnээхтэр

Үнтүрүйдүлэр.

Дьаамада баппат

Дьаргыл унуох

Дьяарыстанна,
Умуһахха баппат
Уһун уңуох
Урусхалланна,
Иингнэ баппат
Ийэ кун
Илдьирийдэ,
Көбүс хаана
Көнгүс үрэх буолан
Көнгүтэ сынньан түстэ.
Элбэх бириэмэбэ,
Өр күнгэ,
Уһун хонукка
Охсуһуу улаххана,
Өлөрсүү үлүгэрдээбэ,
Кыргыһы кытаанаҕа буолла.

Мун-сор

Мунутуур улаххана,

Өлүү-үлүгэр

Сүрдээх дүбдүргэнэ,

Айдаан-алдяхай

Атыр талыта диэн

Ол аата буолла.

Көтөр кынаттаах күрэннэ,

Тыа кыыла тыаһырбаата,

Далай балыга хадьырайда.

Үөһэттэн өнөйөн көрдүлэр,

Алларааттан арийан көрдүлэр.

Оһол уола уруйдаата,

Илбис кыһа иэхэйдээтэ.

Кырыыс хаан кыттыста,

Өс-саас үксээтэ,

Хара санаа хангаата.

Огдообо олус олохтонно,

Тулааах олус тунуйда,

Өлбүттээх олус үксээтэ...

Үрдүк сууттар

Үлэ дьонун

Үрүн көлөһүnnэрин

Үмүрүтэн түммүт

Үлүскэн үптэрэ

Үрэллэн барда.

Хааһына сууттар

Хара норуот

Хара көлөһүnnэрин

Хамыйан хангаппыт

Халыан харчылара

Хампарыйан барда.

Кылаабынай сууттар

Кыра норуот

Кытаанах көлөһүннэрин

Кыһарыйан ылбыт

Кыһыл көмүстэрэ

Кыччаан барда...

Баабырыкылар сабылланнар

Баһаан аймалҕан табыста,

Собуоттар суһуланнар

Сонумар олууур турда.

Атыы-тутуу абырамнаан,

Аата суох алдыхай арылынна,

Ойнуур-күлэр оннугар

Оһоҕос тоторо оччоото,

Көрүлүүр-нарылыыр оннугар

Көнньүнэн барар күһэйдэ,

Арыгылыыр-аһыыр оннугар

Аччык сылдыр ананна...

Арах-ара-а-ах!..

Кырадыйа-чадыйыкы-ыа!

Тоѭо эрэ бу

Куһаҕан буомнарым

Бобута тутар буоллахтара үһү.

Тоѭо эрэ бу

Кэдирги биттэrim

Иннэритэ тыытар буоллахтара үһү.

Тоѭо эрэ бу

Түгнэри бүттэrim^[60]

Түрүтэ тардар буоллахтара үһү...

Саарстыбалаах ыраахтаабылар

Саймаарбыт сабыдыаллара
Сабыллыбыт санаалаах,
Саха айыы сангнаах
Саргытын сыыһын
Саба таарыйан ааһыа
буоллаҕа дуу?
Улуу омуктар
Охсуспут соттуктара
Сор-суол ойоҕостоох
Дьокуут омук сордоох
Дьолун туомун
Тоҕо туолуйуо буоллаҕа дуу?
Сүдү омуктар
Сүргэспит сүлүһүннэрэ
Сүүттэриилээх өйдөөх
Сүтүк омук оҕотун

Сүрүн-кутун

Сүүдүтэн көтүө

буоллаҕа дуу?..

Дом-дом-дом!..

Дом-ини-дом!..

Бу сэрииттэн

Буоссалаах киһи

Букатын оппото дии санаабытым,

Онтукам буоллаҕына:

Икки атахтаах

Бииһин ууһа дьэ эбии

Элбээбиккэ дылы буолан,

Истэриттэн имэнирэн,

Тастарыттан дьалынныран,

Кымыс хойуутун курдук

Кырылыы кыйынан,

Үүт күгэнин курдук

Күрүлүү үллэн,

Дойду-дойду аайы

Дохсун үгүс норуот:

«Солун сокуону булан

Дьолбутун тупсарыаҕын,

Атын дьаһалы арыйан

Саргыбытын салайыаҕын,

Урукку куолуну уларытан

Уйгулаах олоҕу

Онгостуобун», — диэн

Ыраахтааҕы дьону

Ылаттаан кэбистилэр.

Тойот дьону

Туоратан кэбистилэр,
Баһылык дьону
Бастарын быстылар.
Баайдааҕы бахтаттылар,
Үптээҕи үрэйдилэр,
Харчылааҕы хампарыттылар.
Сокуону олохтуулларыгар,
Дьаһалы арыйалларыгар,
Кэскили тэрийэллэригэр
Уон киһи толкуйа
Уон аны уларыйда,
Сүүс киһи сүбэтэ
Сүүс аны үрэлиннэ,
Тыһынча киһи тыла
Тыһынча аны тырытынна^[61].

Мантан сылтаан

Быраат быраатын кытта бысталаста,

Оѳо аѳатын кытта охсуста,

Кыыс ийэтин кытта кыһылласта.

Үтүмэн үгүс дьон

Үрүнү танна-танна

Үлүгэрдээхтик өлөрүстүлэр,

Кыама суох дьон

Кыһылы танна-танна

Кыа хаанынан кыргыстылар,

Халыан элбэх дьон

Хараны танна-танна

Харса суох хааннастылар.

Омук-омук олоѳо

Ордук долгуйда,

Киһи-киһи кэскилэ

Кэмэ суох кэҕиннэ.

Ыал омуктар

Ымсыылара ыраатта,

Ойоҕос омуктар

Соллонноро олустаата:

Ким кимиэхэ киирсэрин

Киэбэ биллибэт буолла,

Ханнык ханныгы ханыылаһарын

Дьаабыта таайыллыбат буолла.

Бүгүн үрдүкү буолан үөрбүт

Сарсын саргыта самынна,

Сарсын саргыта сабырыйбыт

Өйүүн өлөн үнтүрүйдэ.

Быйыл былаас ылбыт

Эһиил эстэн истэ...

Дом-дом-дом!...

Дом-ини-дом!...

Халыг саарстыбалар

Хас эмэ ангы хайыннылар,

Туйгун саарстыбалар

Тус-туһунан тоһуннулар,

Ааттаах саарстыбалар

Ангы-ангы арағыстылар.

Олохтоохпун диэн улуутуйбут

Оппут диэки өттүлэрэ

Ордук сорго оһуттулар.

Баабырыка-собуот

Барағыллан хаалла,

Оһуруот аһа олордор

Оннуттан уурайда,

Бурдук ыһар

Букатын уурайда:

Сиэмэлэрин сиэн кээстэр,

Аттарын амсыырдаан кээстэр,

Оџустарын оһоџоско уктубуттар.

Мантан —

Аан дайдыга анаарбатах

Ахсым алдыхай таџыста,

Күн сиригэр көрбөтөх

Күүстээх үлүгэр төрүүэтэ,

Икки атахтаах истибэтэх

Иирээннээх сут эргийдэ.

Онон холуйдахха,

Урукку улаххан сэриилэр

Оџо оойнуута эбиттэр,

Ааспыт ааттаах сэриилэр

Аччыгый айдаан эбиттэр.

Ол уойбуттарын уйумна

Охсуһар эбиттэр,

Топпуттарын уйумна

Тоһугураһар эбиттэр.

Букатыннаах буҕа сор бу буулаата,

Хааттарыылаах хатан ыйаах бу хаайда.

Аһыыр ааныттан баранна,

Сиир сиик буолан симэлийдэ,

Үлсэнэр өрүү үүммэт буолла.

Күн сырдыгыттан күрэнэр

Күчүмэҕэйэ бэрдиттэн

Күүстээх диэки өттүлэрэ

Күн дьонун көмүллээтилэр;

Аан дайдыттан арахсар

Абытайа бэрдиттэн

Арыйда диэки өттүлэрэ
Айыы дьонун аһылыктаннылар;
Ийэ сиртэн тэлэһийэр
Илдьикэйэ бэрдиттэн,
Икки атахтаах этинэн
Иитиллэ сытаатылар...
Ахса биллибэт дьон
Амсыырдаһан бараннылар,
Үгүс күбүөрүнэ дьон
Үтэлэһэн бүттүлэр,
Отуттуу мөлүйүөн киһи
Оһоҕоско бустулар.
Хойукку өттүн холуйдахпына,
Кэnnэки өттүн кэпсээтэхпинэ,
Анараа өттүн анаардахпына:
Баттыгаһы бараабыт

Бастынг баартыйа

Бассабыык барахсан

Барыларын баһылыктаан,

Эргэ кэскили

Эргийбэт гынан,

Уруку сокуону

Уһуктубат онгорон,

Ордук уорун ууратан,

Олус омунун уҕарытынан,

Олохтоох толкуйун булунаан,

Кэрэгэй үөрэҕин кэбиһэн,

Сытаммат тылын сыыйан,

Кэннинэн соҕус кэхтэн,

Олус унга диэки охтубакка,

Хабаана суох ханас диэки

халыйбакка,
Ортотунан соѳус оломноотоѳуна,
Үгүс киһи сүбэтин түмнэѳинэ,
Элбэх киһи эрэйин
сэрэйдэѳинэ,
Оччоѳо арай
Отучча сылынан
Олох тупсара дуу,
Сүүрбэччэ сылынан
Сүрүн көнөрө дуу,
Үйэ анарынан
Үчүгэй үөскүүрэ дуу...
Хааттарбакка харахтыахпын,
Хараѳым уотун
Хара дьай хаххалаан
Харгыстаабыт абатын!

Дом-дом-дом!..

Дом-ини-дом!

Бу долгун ортотуттан ыла

Кэлин тihэбин диэки

Дохсун үгүс дыон

Үөскээбит үтүө дойдуларыттан

үтүрүллэн,

Иитиллибит ийэ сирдэриттэн

тэлэһийэн,

Айыллыбыт аҕа дайдыларыттан

арахсан,

Саланг элбэх

Сай-күдүө дыон

Саха диэки салаллан,

Дьокуускай диэки туһулаан
Биһиги диэки бэрэһилиэннээн
эрэллэр...
Дьэ, ноколор,
Дьэ, хотуктар,
Тонолуйбат^[62] улаххан онгоруубут
Дьэ тосхойдо
Халбарыйбат хатан ыйаахпыт
Дьэ хаайда,
Мүлчүрүйбэт бүтүн төлкөбүт
Дьэ бүрүүкээтэ.
Кинилэр диэтэх дьон
Кэллэллэр эрэ —
Ыар тыыннарын,
Сүдү сүрдэрин,
Албас санааларын,

Үктэтиилээх өйдөрүн,
Биэскэлээх мэйиилэрин,
Угаайылаах толкуйдарын
Уйарбыт аата суох...

Киин сирдэрбитигэр
Кэлэн киэптиэхтэрэ,
Аатгаах алаастарбытыгар
Ардахтанан адаҕыйыахтара,
Улуу үрэхтэрбит
Устун олохсуйуохтара.
Өлбүгэ үллэстэр күннэ
Үтүө үрэхтэртэн үтүрүллүөхпүт,
Үрүйэлэр төбөлөрүгэр үүрүллүөхпүт,
Аатгаах алаастартан арахсан
Атахтарыгар аналланыахпыт,

Сайдам сайылыктартан салыйан
Сағаларыгар саһыхпыт.
Төрүөбүт төрүт буорбутугар
Төһнүбэккэ төлкөлөнүөхпүт,
Үөскээбит өтөхпүтүгэр
Өһнүбэккэ^[63] үүрүллүөхпүт,
Кэлбит кэриэс сирбитигэр
Кэлбэккэ кэбэлийиэхпит.
Үрүһ сүүрүкпүт тобоҕо
Үрүйэ баһыгар өлүтэлиэ,
Хара сүүрүкпүт хаҕа
Хара сыбарга хампарыйыа.
Баайбыт бараммытын,
Топпут тохтубутун кэннэ —
Ис инсэтэ иирдэн,
Оһоҕос обото олуйан,

Айах аһыра албыннаан,
Кэлиэхситтэргэ киирэн биэриэхпит:
Бэттэрбитин нэктэл-кулут,
Хаадыаппытын хамныыр^[64]-кулут,
Эдэрбитин эллигэн^[65]-кулут
гыныхтара.
Адам дьахтар анахсыт,
Эдэр дьахтар эстэрээпэ,
Оҕо дьахтар оҕоһут буолуо.
Оҕонньор киһи
Оһох төрдүн олоччоҕо,
Куһаҕан эмээхсин
Кумалаан куолай буолуо.
Мантан антах
Оҕобут буомуруо,
Төрүүхпүт төннүү,

Ыччаппыт быстыа...
Оһохпут буруота суох,
Өтөхпүт төнгүргэһэ суох,
Суртпут кэриэһэ суох
Сүүс сыл иһигэр
Өтөхтүүн сүтүөхпүт,
Уоттуун умуллуохпут,
Ааттыын арахсыахпыт...
Оччоҕо арай
Хойууку үөрэхтээхтэр
Хоһоон гыныахтара,
Кэнэҕэски билээччилэр
Кэпсээн гыныахтара:
«Сайсары сыһытыгар
Самныбыт санаалаах,
Саах балаһаннаах

Саха диэн омук

Саһан олоотто үһү.

Дьокуускай уобласка

Дьокуут диэн

Дьох омук

Дьон буолан иһэн

Дьобуланан хаалта үһү», — диэн...

Ааттаах омуктар

Араҕас майдаан аккыымаларыгар^[66]

Анньан кээстэр эбит —

Оччугуйдаах улаххан омук

Ойоҕолоһон олохсуйдахтарына,

Оччугуйа сордоох

Омуллан хаалар баҗадьы диэн;
Үтүөлээх мөкү омук
Үтүрүһэн үөскээтэҕинэ,
Үтүөтүн тыынын уйбакка,
Үрүн күнтэн сүтэр
Үгэстээх буолар диэн;
Кырдыаҕастаах кыра омук
Кыттыһан олохсуйдаҕына,
Кыччыгыйа сордоох
Кыаттарар кырыыстаах буолар диэн.
Ол курдук
Олус элбэх
Оччугуй омук
Орто дойдуттан
Омуллубута үһү.
Баһаан элбэх омук

Баранан хаалта баар үһү.

Тыһынчанан суол омук

Тыына тымныйбыта баар үһү.

Ала чуо биһиги

Араан тыа буолан

Арыыланан хааларбыт

биллибэт...

Чынгыс хаан ыйааҕа

Ыксары буоллаҕа,

Одун хаан оноруута

Улахан буоллаҕа,

Танха хаан танхата

Таннары эбит буоллада...

Уо! Уһун сордоохтор!

Өспүт өйбүт туомун

Үс хос тимир курдуу-уобуруччу

Бобо тута сылдыр

Буомнаах бириэмэтигэр

Бу сордоох буомча

Буулаан-моһуоктаан

Бу айылаах онордоҕун!

Айыы саннаахтар

Сабыллыбыт санаабыт

сыыһын

Алта хос садаҕа моҕой хаайыы

Саба хаппахтаан сылдьан,

Саргыбыт сыыһын

Самнарбыт абатын даа...

Абатын даа... [\[67\]](#)

Дом-дом-дом!...

Дом-ини-дом!...

Дьэ, сэгэрдээр,
Хайа ол буолладына,
Орто туруу бараан дойду
Дьоллоох уйгуу быйанг олоѳуттан
Туораан хаалар
Хомолтото бэрт буолаарай?
Алгыстаах айыы далбар
Маанытыттан матан хаалар
Абата бэрт буолаарай?
Күн сирин
Көрдөөх күндү олоѳун
Көрбөккө өлүтэлээн хаалар
Күчүмэѳэйэ бэрт буолаарай?

Хайа —

Мантан быһһаныахха айылаах
Туох субэ-соргу баар буолаарай?
Бэйэм санаабын эттэхлинэ,
Миэнэ маннык:
Былыргы кырдыаҥастар —
Өлбүт өбүгэлэрбит,
Айбыт аҕаларбыт
Сүбэлиир, өйдөтөр буолаллара
Бу курдук диэн:
«Мун-сор буулууругар,
Эрэй-буруй эрийэригэр,
Кыһалҕа-кыдык кыпчыйарыгар,
Өй-санаа түмүллэригэр
Таар мунурга хааттарар
Уһук мунг кэллэбинэ —
Дьэ эбии

Өрө сэтэрэн,
Өргөс кылааны
Өрө үүннэрэн,
Хангыл сүрэби
Хабараансытан,
Хатан тимир халтарыйар
Хабараан санааны ылынан,
Ыстаал тимир сынтарыйар
Ыайыллаҕас санааны ылынан,
Арайбакка-чачайбакка,
Мөлтүөбэккэ-ахсаабакка,
«Бэккэ гыннар
Бэйэбит эрэ өлүөхпүт,
Наай гыннар
Аан дойдуттан арахсыахпыт»,
— диэн

Биири эрэ бигэтик саныыр буолун,
Соботоду эрэ чопчу саныыр буолун,
Тууратын эрэ тобулу саныыр буолун»,—
дииллэрэ.

Манан буоллабына,
Мас курдук олорон хаалымыабын —
Бараныхпытыгар диэри
Барсыспахтаан хаалыабын,
Тобофолонуохпутугар диэри
Муннаспахтаан охтуофун,
Бүтүөхпүтүгэр диэри
Мөккүспэхтээн өлүөбүн...

Уруккута биһиги,
Бу даа буолларбыт,
Өбүгэлэрбит үйэлэриттэн ыла
Үтүрүллүбүспүт иннигэр,

Өлөн биэрбэт үөстээх
Үөдөттэр этибит.
Омоҕой баай оҕонньортон ыла
Сойуолаппыпыт иһин,
Охтон биэрбэт оҥоруулаах
Омукчаан оҕото этибит.
Эр соҕотох
Эллэй Эһэбит саҕыттан ыла
Эккирэтиллибиппит иннигэр,
Эмсэҕэлээн биэрбэт
Эрэйдээхтэр этибит...
Биһигини —
Хабараан тымныы
Хаарыйан-хаарыйан
Хатан харахтаабыта,
Уордаах тымныы

Мускуйан-мускуйан

Уһаарыылаах уңуохтаабыта.

Кыыдааннаах тымныы

Кыһарыйан-кыһарыйан

Быстыбат тыыннаабыта.

Ол буоллабына, —

Хоту муустаах муора хотун

Холугурас муус хоойнугар

Хорҕойо сытаммыт [\[68\]](#),

Аны биирдэ дьүһүк кубулунан,

Быста-быста салҕанан,

Тимирэ-тимирэ күөрэйэн,

Өлө-өлө тиллэн көрүүбүһү...

Көһөн иһээччилэри

Көһүтэ-көһүппүччэ,

Кэлэн иһээччилэри

Кэтэһэ-кэтэспиччэ,
Тустаан иһээчилэри
Тоһуйа-тоһуйбучча —
Кинилэр диэтэх дьон
Бэйэлэрин киэнин,
Үөмэн тийибэт
Үрдүк сололоох,
Үгүс үтүөнү үөдүппүт,
Үс дойду өйүн үксэппит
Үтүө үөрөхпит диэн ааттыыр,
Сэттэ уон сэттэ
Дьиибэ дьибилгэттэрин,
Дьэс эмэгэт гынан
Испитигэр ингэрэн
Ийэ куппутун^[69] иитиэхтиэбин,
Абыс уон абыс

Араас албастарын

Алкыйан ылан,

Ап гынан

Салгын куппутун⁶⁹ алыптыабын.

Тоѳус уон тоѳус Кудай^[70] кубулѳаттарын

Куудьуйан^[71] ылан,

Буор куппутун⁶⁹ буѳатытыабын...

Итиччэлэргэ буоллабына,

Кинилэр диэтэх дьон

Кэлбиттэрин иһин,

Тиис тиискэ,

Муос муоска,

Туйах туйахха буоллабына,

Онтон анараа өттүгэр —

Айыҥат хаан анабыла,

Танха хаан танхата,

Дьылҕа хаан дьылҕата
Сиргэ түспүт кэскилбитин
Киминэн тэрийбитэ,
Окко түспүт онгоруубутун
Тугунан олохтообута —
Ол билиэ этэ буоллаҕа дии,
ноколоор...

Дом-дом-дом!...

Дом-ини-дом!...

Тоҕус ордоо добун халлаан тойотторо,
Онолҕонноох тойукпутун
Умсары тускулааман даа!
Абыс сандаар маҕан халлаан аҕалара,
Ааттаһылаах ньаныарбытын

Таннары танхалааман даа!

Сэтгэ килбиэн-кингил халлаан кинээстэрэ,

Кэниэрдээх кэбириниибитин

Кэдирги кэскиллээмэн даа!

Тоноѳостоох бэйэм нусхайдым,

Бүлгүннээх бэйэм бүргүйдүм,

Сүһүөхтээх бэйэм сүгүрүйдүм.

Үс сырдык күлүккүтүгэр

Үгүрү-сүгүрүк буоллун...

Төлкөлөөх түөнэ маѳан түөрэх.

Очурга оѳустарар,

Тэхтиргэ тэптэрэр,

Түгнэстэ түһэр буолаайангый! Тускуо!

Хачыкаат сирэ, 1910 с.

Айымныылаах эбии суруйуута: «Когда в 1910г. писалась мною эта песня, то предполагалось, что как всемирная война, так и русская революция разгорятся не ранее, чем через 20—25 лет. Великий голод и переселение в отдаленные окраины должны были случиться тотчас вслед за войной и революцией как естественные их последствия. Рассчитывая на такой сравнительно долгий срок, шаман советует единоплеменникам успеть за этот период времени усвоить русское «волшебство», т.е. культуру, чтобы стать равными с пришельцами в борьбе за существование. Он этим советом не пропагандирует антагонизма против ожидаемых пришельцев, как ошибочно могут понять плохо знающие якутский язык, а лишь указывает на возможное средство устранения вымирания своей народности посредством поднятия ее культурного развития.

Все, что касается до партийных распрей внутри России, написано после революции».

1. [↑](#) Биллирик, нара под божницей

2. ↑Белый шаман, жрец добрых божеств, не признающий над собою власти злых духов; одевался во все белое
3. ↑Быарык — крестовина внутри шаман[ского] бубна; у белого шамана бывает обмотана белым пучком конских волос
4. ↑Прозревает духовным зрением; прорицает
5. ↑Припев исключ[ительно] шаманский; «дом» — слова, произносимые после целебного плевка: «силлээн-домноон абыраата»
6. ↑Хомуһун — способность оборачиваться зверем, птицей и т.д.
7. ↑Орлу дан такой эпитет потому, что у него есть двойное веко с отверстием посередине. Обтянув зрачок этим веком, он тем самым гипнотизирует мелких пташек
8. ↑Острога
9. ↑Лапы
10. ↑Оһуу — верхушка, острие, бугор
11. ↑Шапка, украшенная султаном из хвостовых перьев журавля и бисерами
12. ↑Пословицы, выражающие неизбежность рока
13. ↑Күһэнгэ — метал [лическая] пластина на шаманском костюме, прикрепляемая шнуром; если шнур этот порвется, то, по поверию, шаман — владелец тотчас же должен умереть
14. ↑«Кун туллара, күһэнгэ быата быстара буолла» — пословица, выражающая наступление рокового часа.
15. ↑Главное верховное божество, творец мира

16. ↑ Тот же Үрүҥ Аар Тойон; некоторые считают вторым по могуществу божеством
17. ↑ Вид — человек
18. ↑ Падеж скота от истощения после таяния снега, случающийся вследствие непоявления травы из-за холодов
19. ↑ Сах — нечистая сила
20. ↑ Муутака или буотака — морской котик
21. ↑ Сан — дурная повадка
22. ↑ Сата — волшебный камень, вызывающий ветер
23. ↑ Живая вода, воскресающая мертвых
24. ↑ О претензиях медицины
25. ↑ Айыҥат хаан — все добрые божества
26. ↑ Т.е. о высших существах
27. ↑ Түс — предсказание будущего
28. ↑ Что-то бросаемое сверхъестественными существами в человека и причиняющее вред
29. ↑ Похотливость
30. ↑ Страсть
31. ↑ Похотливость от русского слова «задор»
32. ↑ Сибирь як[утами] понимается как весь мир, в этом смысле и употребляется] это слово
33. ↑ О необходимости сокращения прироста населения
34. ↑ О вымерших племенах
35. ↑ Сделать для себя «дойной коровой»
36. ↑ Предвидя близость войны, радуются божества брани
37. ↑ Старый шаман, смотрящий на окружающих свысока, более вежливого обращения не знает

38. ↑ Этим шаман дает понять народу, что на
як[утскую] область зарятся соседи — американцы,
японцы и китайцы
39. ↑ Средиземное море
40. ↑ Все три — пословицы. Куойа и манкы —
рыболовные снасти
41. ↑ О провинциях
42. ↑ Пословица о пользовании чужими трудами
43. ↑ Пословица
44. ↑ Үөс — центр, середина; желчь
45. ↑ Так выраж[аются] о сказочных богатырях,
ищущих, с кем бы испробовать свои силушки
46. ↑ Ордоо халлаанга ураҕас быстыбыт, кэтит
үтүгэннэ нүнсүүр быстыбыт — для небес сделал
себе шест, дня преисподней — балду (о ск[азочном]
бога[тыре])
47. ↑ Атыйах — огромная берестяная посуда для
жидкостей
48. ↑ Көйүк — толкунцы, толкаши — род мошек, ле-
тающих роем, образуя высокую колонну
49. ↑ В смысле «лезут из кожи»
50. ↑ Народ
51. ↑ О вредном влиянии фабрик на здоровье рабочих и
о неоплатности труда
52. ↑ Үһүй — учить дурному
53. ↑ Туолуйар — выражается, сказывается
последствиями
54. ↑ Оргул — внутренность, нутро

55. ↑ Шаман рассказывает] о землетрясении и вулкане и явления эти по-своему объясняет: «плачет земля», жалеючи божьих созданий (людей), готовящихся истреблять друг друга
56. ↑ Т.е. спутниками, имеющими сор суол
57. ↑ В смысле сильнейших взрывчатых веществ
58. ↑ Ружье
59. ↑ Унньук — булт, удача в охоте
60. ↑ Бүт — оймаконское слово, значит бит — предчувствие
61. ↑ О разномыслии партий
62. ↑ Неотразимый
63. ↑ Өннөр — возвращаться по своим следам с целью сбить преследующего
64. ↑ Хамныыр – по-верхоянски: работает
65. ↑ Эллигэн — расторопный
66. ↑ Это слово употребляется якутами в смысле письменности
67. ↑ О традициях и косности
68. ↑ Подразумевает всю область, раскинутую в «пазухе» Ледовитого океана
69. ↑ Как известно, душа состоит из трех элементов: ийэ кут, буор кут, салгын кут
70. ↑ Кудай — по-киргизки: божество
71. ↑ Куудуй — привлекать

About this digital edition

This e-book comes from the online library [Wikisource](https://wikisource.org)^[1]. This multilingual digital library, built by volunteers, is committed to developing a free accessible collection of publications of every kind: novels, poems, magazines, letters...

We distribute our books for free, starting from works not copyrighted or published under a free license. You are free to use our e-books for any purpose (including commercial exploitation), under the terms of the [Creative Commons Attribution-ShareAlike 3.0 Unported](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/)^[2] license or, at your choice, those of the [GNU FDL](https://www.gnu.org/copyleft/fdl.html)^[3].

Wikisource is constantly looking for new members. During the realization of this book, it's possible that we made some errors. You can report them at [this page](#)^[4].

The following users contributed to this book:

-
1. [↑ https://wikisource.org](https://wikisource.org)
  2. [↑ https://www.creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0](https://www.creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0)
  3. [↑ https://www.gnu.org/copyleft/fdl.html](https://www.gnu.org/copyleft/fdl.html)

4. [↑https://wikisource.org/wiki/Wikisource:Scriptorium](https://wikisource.org/wiki/Wikisource:Scriptorium)